

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου

▪ ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Η άποψη ότι «η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως» προβάλλεται ως το λογικό συμπέρασμα άλλων, προηγούμενων, παραδοχών. Προσπάθησε να αναπαραγάγεις –με δικά σου λόγια– τον συλλογισμό (ή τους συλλογισμούς) με τον οποίο (ή με τους οποίους) ο Αριστοτέλης κατέληξε στο συγκεκριμένο συμπέρασμα.

(ερώτηση από το σχολικό εγχειρίδιο στη σελίδα 186)

Απάντηση

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τρεις συλλογισμούς, για να αποδείξει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως:

Πρώτος συλλογισμός

1η προκείμενη: οι πρώτες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια και το χωριό) υπάρχουν εκ φύσεως

2η προκείμενη: η πόλη είναι εξέλιξη, ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων

Συμπέρασμα: άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Δεύτερος συλλογισμός

1η προκείμενη: η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του

2η προκείμενη: η πόλη είναι ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων (της οικογένειας και του χωριού)

Συμπέρασμα: άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Τρίτος συλλογισμός (εισάγεται με το «επίσης»)

1η προκείμενη: κάθε ον από τη φύση του υπηρετεί έναν στόχο που είναι κάτι το άριστο

2η προκείμενη: στόχος της πόλης είναι η αυτάρκεια, που είναι κάτι το έξοχο

Συμπέρασμα: άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

«ο άνθρωπος είναι προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλη»: Ποιο από τα δύο, κατά τη γνώμη σου, πρέπει να δεχτούμε ότι λέει στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης:

α) ότι ο άνθρωπος είναι «πολιτικόν ζῶον» ή

β) ότι ο άνθρωπος είναι «πολιτικόν ζῶον φύσει»; Εκτός αν υποστηρίξεις (με επιχειρήματα όμως από το κείμενο) ότι λέει και τα δύο.

(ερώτηση από το σχολικό εγχειρίδιο στη σελίδα 186)

Απάντηση

Ο Αριστοτέλης με τη φράση αυτή μάλλον αναφέρεται περισσότερο στη δεύτερη περίπτωση, ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικόν ζῶον». Στόχος του είναι να δώσει έμφαση στη φυσική τάση και ανάγκη του ανθρώπου να συμβιώνει με άλλους και να αντικρούσει την άποψη των κυνικών φιλοσόφων περί του «απολιτικού ανθρώπου». Σύμφωνα με αυτούς, «ο σοφός άνθρωπος είναι αυτάρκης και δεν χρειάζεται να είναι πολίτης μιας χώρας, αλλά μόνο του κόσμου – μια άποψη η οποία τροφοδοτήθηκε από την απογοήτευση που κυριάρχησε στην Ελλάδα μετά την ήττα της Χαιρώνειας» (W. D. Ross).

▪ ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποιες κοινωνικές οντότητες διακρίνει ο Αριστοτέλης; Ποια είναι η μεταξύ τους σχέση και τα χαρακτηριστικά της καθεμιάς;

Απάντηση

Σύμφωνα με τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, υπάρχουν τρία είδη κοινωνικών οντοτήτων ή διαφορετικά, ομάδων συνύπαρξης των ανθρώπων: η οικογένεια («ὁ οἶκος, ἢ οἰκία»), το χωριό («ἡ κώμη») και η πόλη-κράτος («ἡ πόλις»). Οι

κοινωνικές αυτές οντότητες δημιουργήθηκαν «φύσει», καθώς ο άνθρωπος είναι προορισμένος από τη φύση να μην μπορεί να υπάρξει μόνος του.

Πρώτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης αποτελούσε η **οικογένεια** («ὁ οἶκος, ἡ οἰκία»), η οποία ήταν το αποτέλεσμα της φυσικής αναγκαιότητας, του φυσικού «συνδυασμού» του ἄρρενος και του θήλεος. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (ένστικτο αυτοσυντήρησης) και η διαίωσιση του είδους (ένστικτο αναπαραγωγής).

Δεύτερη στη σειρά ερχόταν το **χωριό** («ἡ κώμη»), η κοινωνία που σχηματίστηκε με φυσική εξέλιξη από «πλείονας οἰκίας», από πολλές δηλαδή οικογένειες. Αποτελεί την ανάπτυξη της οικογένειας και όχι κάτι διαφορετικό από αυτή. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές. Τέτοιες ήταν η ανάγκη για την προστασία από κινδύνους ή επιθέσεις, αλλά και οι υψηλότερες, πνευματικότερες ανάγκες του, όπως για παράδειγμα η ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση δικαιοσύνης.

Η τρίτη μορφή κοινωνικής συμβίωσης ήταν η **πόλη** («ἡ πόλις»), η οποία αποτελούσε υψηλότερο και ανώτερο τύπο κοινωνίας, γιατί σχηματίστηκε από τη συνένωση περισσότερων χωριών, συνεπώς και οικογενειών. Ήταν δηλαδή φυσική εξέλιξη και ανάπτυξη αυτών των πρώτων μορφών κοινωνίας, το «τέλος» αυτών, η ολοκληρωμένη, τέλεια κοινωνία, η οποία ικανοποιούσε τις ηθικές ανάγκες του ανθρώπου. Σκοπός της ήταν όχι μόνο το «ζῆν», η επιβίωση, που και η «κώμη» επεδίωκε και εξασφάλιζε, αλλά το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ευδαιμονία, και το υπέρτατο αγαθό της αυτάρκειας.

Χρονική προτεραιότητα στον σχηματισμό αυτών των κοινωνιών έχει η οικογένεια και στη μακραιώνη εξέλιξή τους η πόλη έρχεται τελευταία χρονικά, αλλά αξιολογικά, όπως θα τονίσει ο φιλόσοφος στην ενότητα 13, έχει προτεραιότητα απέναντι στις άλλες.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Αντλώντας στοιχεία από την 11η και τη 12η ενότητα να συνθέσετε έναν πληρέστερο από αυτόν της 11ης ενότητας ορισμό της έννοιας «πόλις».

Απάντηση

Στην 11η ενότητα ο Αριστοτέλης μας έδωσε τον ορισμό της έννοιας «πόλις» κάνοντας αναφορά στα εξής γνωρίσματά της:

- κάθε πόλη είναι ένα είδος κοινωνικής συνύπαρξης («πᾶσαν πόλιν οὔσαν κοινωνίαν τινα»),
- είναι ανώτερη από όλες τις κοινωνίες και εμπεριέχει όλες τις άλλες («ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ περιέχουσα πάσας τὰς ἄλλας»),
- επιδιώκει το ανώτερο από όλα τα αγαθά («μάλιστα τοῦ κυριωτάτου πάντων»).

Σ' αυτή την ενότητα θα μας δώσει ακόμα μερικά γνωρίσματα της πόλης, που συμπληρώνουν τον ορισμό της:

- η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια,
- πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια,
- συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως.

Έτσι, λοιπόν, ένας πιο ολοκληρωμένος ορισμός της θα περιελάμβανε τα ακόλουθα: η πόλη είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής οντότητας, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει. Είναι ανώτερη από όλες τις άλλες, γιατί είναι το τέλος τους, η εξέλιξη, η ολοκλήρωσή τους. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, αφού συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Να ορίσετε με βάση το κείμενο τους όρους «τέλος», «φύση», «τέλειος», «εκ φύσεως», «αυτάρκεια», «τελικός λόγος» και να δείξετε την τελεολογική σκέψη του Αριστοτέλη.

Απάντηση

Ήδη στα «Ηθικά Νικομάχεια», αλλά και στην 11η ενότητα των «Πολιτικών» μιλήσαμε για την τελεολογική αντίληψη, με βάση την οποία συγκροτείται η σκέψη του Αριστοτέλη και σε αυτή την ενότητα. Σύμφωνα με αυτή κάθε ον είναι προορισμένο από τη φύση να επιτελέσει έναν συγκεκριμένο στόχο («τέλος»). Ο άνθρωπος, για παράδειγμα, είναι προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλεις. Η ολοκλήρωση των κοινωνικών οντοτήτων είναι η πόλη «αφού αυτή είναι και το τέλος εκείνων». Αλλά και η ολοκλήρωση, το τέλος του ανθρώπου, είναι η πολιτική του ταυτότητα. **Τέλος**, λοιπόν, είναι ο στόχος, η στιγμή της ακμής, της τελείωσης, της ολοκλήρωσης. Η πορεία προς την κατάκτηση αυτού του στόχου ονομάζεται **εντελέχεια**. Ο στόχος, λοιπόν, της πόλης είναι να διασφαλίζει τη ζωή και συγκεκριμένα την καλή ζωή («συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως»). Άλλοι όροι που σχετίζονται με την τελεολογική αντίληψη και εντοπίζονται σε αυτή την ενότητα είναι:

- **Φύση:** είναι η μορφή που παίρνει κάθε ον όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία και φτάσει στη στιγμή της τελείωσης («φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσής του»).
- **Τέλειος:** η ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου, το τέλος της εξέλιξης, η οποία όμως δεν οδηγεί σε μια τελική φθορά, αλλά σε μια τελική ολοκλήρωση. Για παράδειγμα, η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, γιατί αποτελεί εξέλιξη και ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού.
- **Εκ φύσεως:** ό,τι προέρχεται από φυσική αναγκαιότητα, όπως η οικογένεια. Η οικογένεια δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα, γιατί έπρεπε να καλύψει καθημερινές βιοτικές ανάγκες και να διαιωνίσει το ανθρώπινο είδος. Εφόσον η κώμη αποτελεί εξέλιξη της οικογένειας και η πόλη τελείωσή τους, τότε και οι δύο προκύπτουν από φυσική αναγκαιότητα.
- **Αυτάρκεια:** η λέξη «αυτάρκεια» παράγεται από το επίθετο «αυτάρκης», το οποίο είναι σύνθετο από την αντωνυμία «αὐτός» και το ρήμα «ἀρκέω -ῶ». Η ετυμολογία της, λοιπόν, δηλώνει αυτόν που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτόν που ζει άνετα από τη δική του μόνο περιουσία, επομένως αυτόν που έχει οικονομική ανεξαρτησία.

Στα «Ηθικά Νικομάχεια» ο Αριστοτέλης είπε ότι χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως κάτι είναι και μοναχό του τέλειο αγαθό, ότι και μόνο του κάνει τη ζωή αξία να τη ζήσει κανείς, έχοντας το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο.

Στην ενότητα αυτή η λέξη «αυτάρκεια» αποδίδεται στην πόλη. Η πόλη, λοιπόν, χαρακτηρίζεται τέλεια, γιατί τίποτε άλλο δεν χρειάζεται πέρα από αυτή ο πολίτης, αφού η πόλη είναι αυτάρκης, μπορεί δηλαδή και μόνη της να του χαρίσει το πιο μεγάλο αγαθό, που είναι το «εὖ ζῆν», η ευδαιμονία, η καλή ζωή. Είναι η απαραίτητη προϋπόθεση, η αναγκαία συνθήκη για την ικανοποίηση των πνευματικών και ηθικών αναγκών του ανθρώπου και ως εκ τούτου για την ενάρετη ζωή των μελών της πόλης. Στην «αυτάρκεια» εντοπίζεται και η αξιολογική, ποιοτική υπεροχή της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Η αυτάρκεια, λοιπόν, της πόλης και η ευδαιμονία της είναι δύο έννοιες απόλυτα ταυτόσημες. Μια πόλη, λοιπόν, είναι αυτάρκης:

- αν η γεωγραφική της θέση της εξασφαλίζει άφθονα τα υλικά αγαθά και τη βοήθά στην εμπορική της ανάπτυξη,
- αν έχει τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες,
- αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής της δικαιοσύνης,
- αν είναι ανεξάρτητη ή δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις υλικές, ηθικές, πνευματικές και κοινωνικές της ανάγκες. Χαρακτηρίζει κάτι που είναι και μόνο του τέλειο αγαθό, το οποίο μόνο του κάνει τη ζωή αξία να τη ζει κανείς έχοντας το αίσθημα της πληρότητας και της ανεξαρτησίας («η πόλη πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια»).
- **Τελικός λόγος:** ο τελικός σκοπός για τον οποίο υπάρχει από τη φύση ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, κάτι το άριστο. Για την πόλη τελικός σκοπός είναι η αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο, καθώς οδηγεί τον άνθρωπο στην ευδαιμονία («Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο»).

▪ ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Με ποιους συλλογισμούς αποδεικνύει ο Αριστοτέλης ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν»;

Απάντηση

Αφού απέδειξε ο Αριστοτέλης ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως, θα πάρει αυτή τη θέση ως δεδομένη και θα διατυπώσει δύο ακόμα συλλογισμούς, για να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν»:

Πρώτος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: η πόλη υπάρχει εκ φύσεως

2η προκείμενη: ο άνθρωπος είναι συστατικό της πόλης

Συμπέρασμα: άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν»

Δεύτερος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: ο άνθρωπος που δεν ζει μέσα σε οργανωμένη κοινωνία («ὁ ἄπολις»), επειδή έτσι είναι πλασμένος εκ φύσεως και όχι λόγω τυχαίας συγκυρίας, είναι ή άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή ένα ον ανώτερο από άνθρωπο

2η προκείμενη: ο άνθρωπος δεν είναι ούτε κατώτερης ποιότητας ούτε ον ανώτερο από άνθρωπο

Συμπέρασμα: άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν».

▪ ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Ποιους χαρακτηρισμούς αποδίδει ο Αριστοτέλης στον άνθρωπο που ζει εκ φύσεως εκτός πόλης και γιατί τον παρομοιάζει με «άνθρωπο που παθιάζεται με τον πόλεμο»;

Απάντηση

Ο Αριστοτέλης δανείζεται ένα δίστιχο από την Ιλιάδα του Ομήρου (I 63) για να παρομοιάσει τον «ἄπολιν». Εκεί, ο σοφός Νέστορας θέλοντας να χαρακτηρίσει τον φιλοπόλεμο άνθρωπο, λέει στον Διομήδη:

«ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος

ὄς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος»,

(= αυτός που χαίρεται όταν ξεσπάει φριχτός εμφύλιος πόλεμος είναι άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό). Αυτά τα επίθετα («ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιος») ταιριάζουν στον «ἄπολιν», ο οποίος δεν έχει ή δεν υπολογίζει συγγενείς, δεν ξέρει από νόμους, ούτε σπιτικό έχει. Ένας τέτοιος, δίχως πόλη άνθρωπος, είναι παράλληλα και άνθρωπος που «παθιάζεται με τον πόλεμο» γιατί μη ζώντας μέσα σε μια πολιτειακά οργανωμένη κοινωνία, δεν γνωρίζει την αξία του διαλόγου, της συνεργασίας, της δικαιοσύνης, του αλληλοσεβασμού και επομένως, δεν μπορεί να συμβιώσει αρμονικά με άλλους ανθρώπους. Αποτελεί κίνδυνο και απειλή για τους άλλους και για τα πολιτικά οργανωμένα σύνολα. Όλα αυτά περιγράφουν έναν άνθρωπο που στο πρόσωπό του είναι φανερό μια διαστρόφη της ανθρώπινης φύσης· εκτός κι αν πρόκειται για ον που ξεπερνά – όπως ο θεός Άρης, ας πούμε – την ανθρώπινη φύση. Είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης – το λέει κι ο ίδιος στη συνέχεια – θεωρεί τον «ἄπολιν» και τον «άνθρωπο δίχως σόι» δύο έννοιες ταυτόσημες, ή ότι η πρώτη είναι συνέπεια της δεύτερης.